

Status prawny i społeczny pracownika socjalnego

Jakub Niedbalski

AKADEMIA SAMORZĄDOWA

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
ŁÓDZKIEGO

Status prawny i społeczny pracownika socjalnego

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
ŁÓDZKIEGO

Status prawny i społeczny pracownika socjalnego

Jakub Niedbalski

AKADEMIA SAMORZĄDOWA

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
ŁÓDZKIEGO

ŁÓDŹ 2016

Jakub Niedbalski – Uniwersytet Łódzki, Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny
Katedra Socjologii Organizacji i Zarządzania, 90-214 Łódź, ul. Rewolucji 1905 r. nr 41/43
e-mail jakub.niedbalski@gmail.com

RECENZENT

Marek Rymsza

KOORDYNATOR SERII

Justyna Przywojska

REDAKTOR INICJUJĄCY

Monika Borowczyk

OPRACOWANIE REDAKCYJNE

Elżbieta Marciszewska-Kowalczyk

SKŁAD I ŁAMANIE

AGENT PR

PROJEKT OKŁADKI

Stämpfli Polska Sp. z o.o.

Zdjęcie wykorzystane na okładce: © Shutterstock.com

© Copyright by Jakub Niedbalski, Łódź 2016

© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2016

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
Wydanie I. W.07681.16.0.M

Ark. wyd. 7,0; ark. druk. 7,0

ISBN 978-83-8088-566-0
e-ISBN 978-83-8088-567-7

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
90-131 Łódź, ul. Lindleya 8
www.wydawnictwo.uni.lodz.pl
e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl
tel. (42) 665 58 63

SPIS TREŚCI

Wstęp	7
Rozdział 1. Praca socjalna w kontekście zagadnień definicyjnych	9
1.1. Pojęcie pracy socjalnej – podstawowe informacje	9
1.2. Praca socjalna jako pojęcie o znaczeniu ponadnarodowym	10
1.3. Praca socjalna w polskim systemie prawnoinstytucjonalnym	12
1.4. Praca socjalna jako działalność profesjonalna	13
Rozdział 2. Kształtowanie się zawodowych służb społecznych w Polsce	15
2.1. Geneza kwestii społecznych na ziemiach polskich przed I wojną światową	16
2.2. Opieka społeczna w latach 1918–1939	18
2.3. Polityka społeczna w programach politycznych i społecznych lat okupacji	23
2.4. Miejsce pracownika służb społecznych w PRL	25
2.5. Kształtowanie się statusu pracownika socjalnego w okresie transformacji ustrojowej ..	33
2.6. Ocena uregulowań prawnych dotyczących rozwoju i znaczenia roli zawodowych służb społecznych w Polsce	36
Rozdział 3. Status pracownika socjalnego w aktualnym systemie prawnym	39
3.1. Wymagania kwalifikacyjne stawiane pracownikom socjalnym	39
3.1.1. Idea profesjonalizacji zawodu pracownika socjalnego	39
3.1.2. Specjalizacja w zawodzie pracownika socjalnego	41
3.1.3. Superwizja w pracy socjalnej	42
3.1.4. Wymagania kwalifikacyjne osób zatrudnionych na stanowiskach kierowniczych w pomocy społecznej	45
3.2. Kompetencje, prawa i obowiązki pracownika socjalnego	46
3.2.1. Podstawowe metody działania pracownika socjalnego	47
3.2.2. Zadania pracownika socjalnego w świetle ustawy o pomocy społecznej	48
3.3. Uprawnienia pracownika socjalnego wynikające z ustawy o pomocy społecznej	49
3.3.1. Prawo pierwszeństwa w urzędach i instytucjach	50
3.3.2. Ochrona prawna	51
3.3.3. Dodatkowy urlop wypoczynkowy	51
3.3.4. Święto zawodowe i nagrody specjalne	52
3.4. Pozycja prawna pracownika socjalnego według kryterium miejsca zatrudnienia	53
3.4.1. Sytuacja prawna pracownika socjalnego zatrudnionego w samorządowych jednostkach organizacyjnych	53
3.4.2. Pracownicy socjalni zatrudnieni w jednostkach rządowych administracji wojewódzkiej	55
3.4.3. Pracownicy socjalni zatrudnieni w innych instytucjach i organizacjach	57
3.5. Techniki pracy socjalnej w świetle ustawy o pomocy społecznej	58
3.5.1. Kontrakt socjalny	58
3.5.2. Indywidualny program wychodzenia z bezdomności	61

3.5.3. Rodzinny wywiad środowiskowy	62
3.5.4. Indywidualny program usamodzielniania	64
3.5.5. Ocena skuteczności technik pracy socjalnej	65
3.6. Podsumowanie	66
Rozdział 4. Rola i status społeczny pracownika socjalnego	67
4.1. Ogólne uwagi o sytuacji społeczno-zawodowej pracownika socjalnego	67
4.2. Charakterystyka społeczno-demograficzna pracowników socjalnych w Polsce	70
4.3. Pozycja zawodowa pracownika socjalnego	73
4.3.2. Założenia etyczno-aksjologiczne pracy socjalnej	81
4.3.3. Kształcenie i rozwój zawodowy pracowników socjalnych	87
4.4. Pozycja społeczna pracownika socjalnego	90
4.4.1. Rola społeczno-zawodowa pracownika socjalnego	91
4.4.2. Status pracowników socjalnych w polskim społeczeństwie	94
Zakończenie	99
Bibliografia	103
Legal and social status of a social worker (summary)	109
Spis tabel	113
Nota o Autorze	112

WSTĘP

Praca socjalna jest specyficzną działalnością zawodową, mającą na celu doprowadzenie do zbędności udzielania pomocy osobom poprzednio jej potrzebującym oraz zapobiegania sytuacjom, w których pomoc staje się koniecznością.

Definicję legalną pracy socjalnej zawiera ustawa o pomocy społecznej, wprowadzając dwa znaczenia tego pojęcia. Z jednej strony jest to świadczenie udzielane bez wydania decyzji administracyjnej, niezależnie od dochodu osoby lub rodziny. Jednak bardziej praktyczne dla rozważań prowadzonych w niniejszej książce wydaje się rozumienie pracy socjalnej jako działalności zawodowej, wykonywanej przez posiadających odpowiednie kwalifikacje pracowników socjalnych.

Praca socjalna wspiera ludzi w poszukiwaniu równowagi pomiędzy ich indywidualnymi potrzebami i możliwościami a otoczeniem, z jego wyzwaniami oraz tym, co ma ono do zaoferowania. Stara się przy tym wspierać postawy i zachowania ludzi, które przyczyniają się do samodzielnego i odpowiedzialnego kształtowania własnego życia. Z drugiej strony do jej zadań należy takie kształtowanie warunków życia w środowisku, aby zaistniały przesłanki i możliwości do wzbogacenia i rozwoju jednostki.

Początki tego rodzaju działań sięgają końca XIX wieku. Na przełomie wieków można było zaobserwować zachodzącą ewolucję tego zawodu. Szczególnie ważne w historii jego rozwoju są czasy odzyskania niepodległości Polski po okresie zaborów. Wtedy też pojawiło się pierwsze ustawodawstwo normujące kwestie związane z działalnością służb społecznych. W poszczególnych okresach różnie kształtowała się pozycja i znacznie tej działalności, co uwarunkowane było w dużym stopniu sytuacją społeczno-polityczną kraju. Niekorzystnie odbiły się na jej rozwoju czasy okupacji hitlerowskiej, a potem blisko pięćdziesięcioletni okres panowania ustroju socjalistycznego. Nowy rozdział w historii pracy socjalnej otwarty został w raz z rozpoczęciem procesu przemian społeczno-politycznych po 1989 roku.

Obecnie pracownicy socjalni odgrywają istotną rolę w systemie pomocy społecznej, będąc wykonawcami i realizatorami zadań wzmacniających oraz usamodzielniających klientów. Do ich obowiązków należy analiza potrzeb i udzielnie wsparcia członkom społeczności, którzy znaleźli się w trudnej i ciężkiej do przezwyciężenia własnymi środkami sytuacji. Jednocześnie, zgodnie z przepisami

ustawy o pomocy społecznej, dla realizacji wskazanych w tym akcie celów, wyposażeni zostali w szereg uprawnień, umożliwiających im podejmowanie skutecznych i efektywnych działań.

W niniejszej pracy został ukazany status prawny, społeczny i zawodowy pracownika socjalnego w naszym kraju z uwzględnieniem roli i znaczenia, jakie przypisuje się obecnie przedstawicielom tej profesji. Literatura przedmiotu, akty prawne jak również badania empiryczne stanowiły podstawę do napisania tej pracy. W tym celu wykorzystano dane oraz materiały z lat 1983–2013 pochodzące z badań własnych, a także przeprowadzonych przez innych badaczy wśród pracowników socjalnych.

Treść książki ujęta została w czterech rozdziałach. Rozdział pierwszy poświęcony został kwestiom definicyjnym pojęcia pracy socjalnej. Przedstawiono w nim z jednej strony ponadnarodowy, z drugiej zaś funkcjonujący w polskim systemie prawno-instytucjonalnym charakter pracy socjalnej, a także wskazano na profesjonalny wymiar tego rodzaju działalności prowadzonej przez wyspecjalizowane służby pomocowe.

W rozdziale drugim scharakteryzowano etapy kształtowania się służb społecznych w Polsce. Ukazano genezę tworzenia się kadry pracowników socjalnych na przestrzeni kilkudziesięciu ostatnich lat. Nakreślono także sytuację społeczno-polityczną towarzyszącą rozwojowi służb społecznych w poszczególnych okresach historii Polski.

Przedmiotem rozdziału trzeciego jest charakterystyka statusu pracownika socjalnego na tle obowiązującego prawodawstwa polskiego. Przytoczono w nim najważniejsze akty prawne, z których wynikają prawa i obowiązki przedstawicieli służb społecznych. Rozdział ten zawiera także podstawowe informacje dotyczące najnowszych zmian i projektów aktów prawnych z zakresu pomocy społecznej, w których poruszane są kwestie dotyczące zawodu pracownika socjalnego.

Rozdział czwarty poświęcony został omówieniu specyfiki roli i znaczenia pracy socjalnej w dzisiejszych warunkach społeczno-gospodarczych. Wskazano na znaczenie etyki, aksjologii oraz moralności w realizacji zadań pomocowych. Opisane zostały najważniejsze aspekty dotyczące stosowania prawa w praktyce i wynikających stąd trudnościach. Poddano analizie cechy charakteryzujące ten zawód i funkcje, jakie spełnia on w polskiej rzeczywistości społecznej.

Rozdział 1

PRACA SOCJALNA W KONTEKŚCIE ZAGADNIENÍ DEFINICYJNYCH

W literaturze przedmiotu można spotkać różne definicje pracy socjalnej, wynikające z trudności określenia tego pojęcia. Różnice występują także w definicjach podawanych zarówno w polskim, jak i międzynarodowym ustawodawstwie, co jest między innymi związane z różnymi modelami społeczeństwa i doświadczeniami wykonywania tego zawodu. Potrzeba przedstawienia choćby niektórych z tych definicji wynika z faktu, iż ukazanie warsztatu i zakresu kompetencji pracownika socjalnego wymaga odwołania się do istoty tego zawodu, czyli do pracy na rzecz drugiego człowieka.

1.1. Pojęcie pracy socjalnej – podstawowe informacje

Z punktu widzenia instytucji świadczących pomoc socjalną definicją pracy socjalnej oznacza się działalność zawodową prowadzoną przez osoby zatrudnione na określonym stanowisku w ramach danej organizacji. Przy czym złożoność i wielowątkowość zagadnień dotyczących tej działalności oraz zadań stawianych przed osobami ją wykonującymi sprawia, że w praktyce charakter tego pojęcia nie jest klarowny ani jednoznaczny. Sytuacja ta komplikuje się zwłaszcza wtedy, gdy weźmie się pod uwagę inne pojęcia w mniejszym czy większym stopniu pokrywające się zakresowo z definicją pracy socjalnej. Przykładem może być tutaj chociażby pojęcie pomocy społecznej, oznaczające „każdy rodzaj zorganizowanej pomocy, której celem jest poprawa sytuacji życiowej jednostek oraz grup społecznych” [Czarnecki 2013, s. 16]. Najbardziej zbliżone znaczeniowo do pojęcia pracy socjalnej we współczesnym rozumieniu jest pojęcie służby społecznej¹,

¹ Termin „służby społeczne” do polskiego dyskursu *welfare* został wprowadzony wraz z Ustawą o pomocy społecznej z roku 1990. Ten fakt można interpretować jako część znacznie szerszego procesu, związanego z ideologicznym odrzuceniem koncepcji państwa „opiekunczego” i państwowego paternalizmu, na rzecz upodmiotowienia obywateli [Krzyszkowski 2004/2005]. Według M. Rek-Woźniak [2012, s. 104], podczas gdy na polu gospodarki zaczęto promować takie wartości jak przedsiębiorczość i samowystarczalność, polityka społeczna miała zmierzać do ugruntowania postawy samopomocowej.